

Afleveringspligt og udgravningsret

Provinsmusernes forhold til Sophus Müller og den centrale museumsinstitution 1887–1921.

Af Niels Løgager Nielsen

Indledning

Perioden med Sophus Müller som inspektør og senere leder af Nationalmuseet og tilsynsførende med provinsmuseerne har for eftertiden stået som en tid med stærke protester mod de bestemmelser, der blev indført i 1887. Især hvad angår reglerne der begrænsede provinsmuseernes ret til at beholde fund fra deres eget område (afleveringspligten), samt retten til at foretage udgravninger.¹

Jeg skal i det følgende forsøge at gøre rede for nogle af de protester der kom til udtryk i tidens løb, navnlig ved de fællesmøder Müller holdt med provinsmuseerne, det første i Ålborg 1887, dernæst i Århus 1894 og København 1897, samt Randers Museums heroiske forsøg på at trodse den mægtige mand i København i 1912.

En del af materialet har ikke tidligere været behandlet. Det gælder således et referat fra mødet i Ålborg, tilhørende Ålborg Museum, samt Müllers protokol fra hans inspektionsrejser til provinsmuseerne i Statens Museumsnavn. Birgitte Kjær har tidligere bearbejdet perioden under C. J. Thomsen og Worsaae, bl.a. om forholdet mellem provinsmuseerne og Det kgl. Museum for nordiske Oldsager (Oldnordisk Museum), og kommer her frem til, at der i denne første periode af provinsmuseernes tilværelse herskede et harmo-

nisk forhold mellem de private provinsmuseer og museet i København. Idyllen blev først brudt, da provinsmuseerne begyndte at søge statstilskud, og dermed måtte underkaste sig kontrol fra Oldnordisk Museum. Det er netop ved denne situation, vi træder ind i historien.²

1887-Bestemmelserne og optakten til det første landsomfattende museums møde

Ministeriet f. Kirke- og Undervisningsvæsenets betænkning af 26.4.1887, der var de første regler for forholdet mellem Oldnordisk Museum og provinsmuseerne, blev udformet på foranledning af en ansøgning af 29.8.1885 fra Ålborg historiske Museum om statsstøtte på 2000 kr. årligt.

Ansøgningen gav anledning til, at ministeriet bad Oldnordisk Museums embedsmænd om en redegørelse for deres syn på provinsmuseernes stilling. Redegørelsen blev afgivet den 23.10.1885, og er underskrevet af Oldnordisk Museums daværende direktør Herbst, men muligvis udformet af den nyudnævnte inspektør Sophus Müller. Det blev i alt fald ham, der i den følgende periode kom til at tegne Oldnordisk Museum overfor provinsmuseerne.

Udtalelsen var udpræget centralistisk, og

*Niels Løgager Nielsen, f. 1947, mag.art. i lokal- og kulturhistorie ved Århus Universitet.

Artiklen er skrevet på grundlag af en prisopgave, der blev tildelt accessit ved Århus Universitet 1986. Et eksemplar er til rådighed på Statsbiblioteket i Århus.

En varm tak til forskningsbibliotekar, mag. art. Jørn Street-Jensen, Statsbiblioteket, Århus, for gode råd og hjælp under udarbejdelsen.

1. Betænkning om en nyordning af de kulturhistoriske lokalmuseers forhold. Betænkning nr. 152, Kbh. 1956, s. 8. Betænkning afgivet af udvalget vedrørende revision af museumslovene. Betænkning nr. 727. Kbh. 1975, s. 18.
2. Birgitte Kjær: »Gamle Thomsens« børnebørn. Fortid og Nutid Bd. XXVIII hf. 3, s. 386f.

brød dermed med Oldnordisk Museums hidtidige bløde linie.

I indledningen blev provinsmuseerne henvist til en udelukkende belærende og opdragende rolle, medens den videnskabelige funktion skulle varetages i København. Når og hvis provinsmuseerne fik statsstøtte, var det udelukkende på grund af deres funktion som bindeled mellem den lokale befolkning og Oldnordisk Museum, samt som en modvægt mod opkøb og eksport af oldsager.

Foruden statens penge skulle Oldnordisk Museums modydelse bestå af videnskabelig støtte, meddelelse om videnskabelige resultater, eventuel afgivelse af genstande af ringere videnskabelig værdi, samt hjælp til anskaffelse af faksimiler.

Støtten skulle tilbydes alle bestående provinsmuseer, på det tidspunkt Ålborg, Viborg, Randers, Århus, Ribe, Odense og Maribo.³

Udtalelsen gav i første omgang ikke anledning til nogen reaktion hos provinsmuseerne.

Derimod havde Sophus Müller planer om en overordnet museumsforening med overbestyrelse i København, og de vakte uro i provinsen. Det var bestyrelsesmedlemmerne (÷ formanden, hospitalsforstander Barfod) i Ålborgmuseet der først udtrykte betænkelighed ved den planlagte centralistiske bestyrelsesform. Barfod måtte dog nølende indrømme at uklarheder i udkastet til vedtægterne vedrørende denne bestyrelsesform var betænkelige. Det udtrykte han overfor etatsråd Lotze i Odense, da han den 7. feb. 1887 indbød ham til det kommende møde om sagen.⁴

Barfod og hans bestyrelse havde oprindelig planlagt, at museumsmødet skulle være hemmeligt. Aviserne måtte ikke informeres, da man ikke ønskede mødet skulle blive kendt i København, og det var heller ikke meningen, at Sophus Müller skulle have været inviteret, men det fik Lotze ændret.⁵

Mødet blev imidlertid udskudt p.g.a. skar-

lagensfeber blandt Barfods børn. Resultatet var, at det fik et andet indhold end oprindeligt planlagt, for d. 26.4. fremkom ministeriet med sin betækning, der i hovedsagen fulgte Oldnordisk Museums indstilling af 23.10.1885. Støtte blev gjort betinget af følgende 4 §§:

1. Oldnordisk Museum skulle føre tilsyn med samlingerne, vurdere oldsager og bestemme hvilke der skulle afgives, samt yde erstatning herfor.
2. Bestyrelserne skulle søge vejledning om indkøb, opstilling, nummerering, protokolføring osv. hos den tilsynsførende. Tilskuddet måtte anvendes hertil, men ikke til inventar, opsyn, rengøring, osv.
3. Evt. restbeløb måtte bruges til udgravning af truede mindesmærker under Oldnordisk Museums ledelse, der også traf bestemmelse om fordelingen af evt. fund.
4. Afgørelse af uenigheder tilfaldt Oldnordisk Museum.

Ministeriets betækning fik pludselig Lotze til at reagere overordentlig negativt, selv om han kendte Oldnordisk Museums 1½ år gamle indstilling. Han udtrykte sin frygt således i et brev af 14. maj 1887 til Herbst:

»Sagen har vakt en meget naturlig Bevægelse imellem de nævnte [provinsmuseers] Bestyrelser, idet Hr. Justitsraadens Erklæring til Ministeriet af 23. October 1885 ved at concentreres i Paragrafer i den ministerielle Skrivelse har faaet en Form, der er faretruende for Provinsmuseernes Selvstændighed.«

Lotze fremførte 2 klagepunkter: Provinsmuseerne ville blot blive statens forlængede arm ved indkøb af de værdifulde oldsager som man alligevel ikke fik lov at beholde, og der ville blive lagt snærende bånd på provinsmu-

-
3. Rigsarkivet (RA.) Andragender til Ministeriet f. Kirke- og Undervisningsvæsenet, sag nr. 659/85, anf. datoer.
 4. Ernst Gustav Lotze: 1825–93, apoteker, fabrikejer, byrådsmedlem, Direktør for museet i Odense.
 5. Odense bys Museer. Arkivet. Kasse mrk. »Fyens Stiftsmuseum 1887–88–89«. Div. korrespondance fra Barfod til Lotze, foråret 1887.

seernes selvstændige udgravninger, en restriktion man ikke ville kunne pålægge nogen privatmand.⁶

Derimod fremhævede han afleveringen af oldsager af videnskabelig interesse som absolut berettiget.

Desuden udtrykte han modvilje mod at være underkastet tilsyn, et synspunkt der skulle komme til at dominere under de forestående forhandlinger med Sophus Müller.

Han forudså, at resultatet ville blive uselvstændighed, og deraf følgende manglende interesse for provinsmuseerne, dels fra de aktives, dels fra publikums side.

Museumsforeningen, den egentlige anledning til mødets planlægning, fortonede sig derimod i glemselens mørke.⁷

Museumsmødet i Ålborg 1887

Mødet blev indledt om formiddagen, søndag den 22. maj med et separatmøde, hvori Müller ikke deltog.⁸

Alle 7 eksisterende provinsmuseer var repræsenteret.

Barfod havde i sin indbydelse til Lotze smigrende benævnt ham som provinsmuseernes fødte formand, så alle forberedelser var blevet overladt til ham.⁹

Lotze indledte med at fremføre de anker han havde meddelt Herbst, og som allerede er omtalt i forrige afsnit, hvorefter han fremlagde 2 forslag til forhandling:

1. en deling af støtten, hvor 500 kr. blev anvendt med kontrol og afleveringspligt som beskrevet i ministeriets skrivelse, og 500 til provinsmuseernes frie disposition.
2. Alle 1000 kr. på mindre skarpe og bindende vilkår, byggende på et loyalt tillids-

forhold mellem provinsmuseerne og Oldnordisk Museum.

De nåede imidlertid aldrig frem til en ordentlig drøftelse, selv om Lotze i løbet af mødet bad om forsamlingens stilling.

Derimod blev afleveringspligten, tilsynet og udgravningsrestriktionerne de dominerende temaer i de fortsatte drøftelser.

Lotzes holdning var, at han ikke brød sig om ordet »tilsyn« i ministeriets betænkning § 1, og som han frygtede ville betyde afgivelse af ting, man have ejet længe. Efter hans mening burde forholdet mellem provinsmuseerne og det nationale museum bero på et – som han benævnte det – loyalt tillidsforhold.

Repræsentanterne for museerne i Århus, Viborg og Randers gjorde gældende, at frivillige afleveringer af genstande af videnskabelig værdi allerede var indeholdt i deres love, og at afgivelserne hidtil ikke havde været af et trykkende omfang. Kjer fra Århus og Østergaard fra Ålborg fremhævede, at alle var enige om, at den videnskabelige samling burde være i København, og de blev ikke modsagt.

Bruun fra Viborg nævnte, at man ikke altid ville kunne opfylde kravet om Oldnordisk Museums tilsyn med udgravninger, ligesom Østergaard fra Ålborg kort bemærkede det uheldige i, at private måtte grave uhindret i modsætning til provinsmuseerne.

Repræsentanter fra museerne i Ålborg, Århus og Randers var yderst betænkelige ved at deltage i noget, der måske kunne komme til at koste dem statsstøtten, men Lotze beroligede dem ved at erklære at der ikke var tale om fordringer til ministeriet, kun en ærbødig henstilling.

Sidstnævnte nedskrev derefter hovedpunkterne til brug ved eftermiddagens møde, lige-

6. Samtiden havde en stærkere og mere entydig opfattelse af grundlovens ejendomsretsparagraf, bl.a. en af grundene til at man først så sent som i 1937 fik en regulær fredningslov for fortidsminder, jvf. Carsten Lund i »Bevar din arv«, s. 180ff.

7. Odense bys Museer. Arkivet. Kasse mrk. »Fyens Stiftsmuseum 1887–88–89«. Skr. af 26.4.1887 fra Min. f. Kirke- og Undervisningsvæsenet til bestyrelsen for museet i Odense; brev af 14.5.1887 fra Lotze til Herbst.

8. Referatet såvel som en kopi af indstillingen til ministeriet findes i Ålborg historiske Museum. Arkivet. Forhandlingsprotokol for Aalborgs historiske Museums bestyrelse. Mødereferat af 22.5.1887.

9. Odense bys Museer. Arkivet. Kasse mrk.: »Fyens Stiftsmuseum 1887–88–89«. Brev af 16.5.1887 fra Sophus Müller til Gustav Lotze; telegram af 17.5.1887 fra Müller til Lotze.

som der blev nedsat et tremandsudvalg, der, suppleret med Müller skulle udarbejde en henstilling til ministeriet.

Da eftermiddagsmødet med Sophus Müller blev indledt, fremsatte Lotze sine førnævnte 2 forslag, samt henviste til sit brev til Herbst med den tilføjelse, at han frygtede for at miste de lokale bidrag, hvis man ikke fik en ordning der tillod indkøb af andet end oldsager for støtten.

Sophus Müllers svar var en stribe beroligende udtalelser.

Det var væsentligt at få hele det danske museumsvesen samlet i fælles fodslag, for at undgå de rivaliseringer han havde set i udlandet.¹⁰

Han forstod provinsmuseernes uro over ministeriets betænkning, der, som han sagde, også havde vakt ubehag i Oldnordisk Museum, og bar præg af være gået gennem ukendte hænder.

Tilsynet lovede han ville blive udøvet elskværdigt.

Afgivelse af oldsager af videnskabelig værdi mente han ikke der var nogen uenighed om, og hans udtalelse blev besvaret med et klart nej. Med henvisning til et enkeltstående tilfælde hvor Oldn. Museum var blevet nægtet en genstand, fandt han det dog nødvendigt med regler.

Han afviste kategorisk at støtten måtte bruges til indkøb af andet end oldsager. Møntsamlinger fandt han f.eks. ikke tilstrækkelig populære, til at de burde have del i pengene. Han ville dog medgive at der med oldsager kunne forstås: »hist. Gjenstande fra en forholdsvis nyere Tid.«

Angående udgravninger var denne passus taget med, fordi der ikke altid ville være garanti for at provinsmuseerne rådede over tilstrækkeligt med kyndige udgravere. Oldnordisk Museums rolle skulle kun være rådgivende, faktisk var man selv helst fri for arbejdet.

Han sluttede sit indlæg med at erklære at det ikke nyttede noget at forhandle med ministeriet, og gentog at det hele kun var et forsøg på at samle museerne til en enhed.

I den efterfølgende til tider ret skarpe diskussion, blev der atter tvivlet om man kunne fastholde de lokale bidrag, hvis man fik statsstøtte, således at man ikke havde penge til administration og drift (som statstøtten ikke måtte bruges til), og om man ikke ville blive totalt afhængige af staten. Iøvrigt drejede diskussionen sig om anvendelsen af de 1000 kr., og det blev hævdet at tilsyn slet ikke eksisterede for kunstmuseernes vedkommende, eller indskrænkede sig til en indsendelse af regnskaber.

Derimod blev spørgsmålet om afgivelse af oldsager og udgravninger ikke taget op igen.

Mødet sluttede med udvalgets udfærdigelse af et intetsigende andragende til ministeriet, hvis vigtigste punkt tilsyneladende var at få fjernet ordet »tilsyn« og erstattet med en vending om det allerede eksisterende »tillidsforhold«, men ellers kraftigt cementerede afleveringspligten og udgravningsrestriktionerne.

Holger Rasmussen skriver om ålborgmødet, at museumsforeningen skulle drøftes her, hvorefter han ikke kommer videre ind på dens skæbne eller mødet i det hele taget. Svend Larsen skriver, at mødet resulterede i en fælleserklæring, hvori de deltagende museer anerkendte Oldnordisk Museums ret til fund af videnskabelig betydning. Ingen af dem har tilsyneladende kendt referatet fra Ålborg-museets arkiv.¹¹

Som Svend Larsen ganske rigtigt skriver anerkendte man i slutdokumentet afleveringspligten, endda meget grundigt, men mødereferatet viser tydeligt at det ikke er det man i virkeligheden har forhandlet om. Det sagen drejede sig om, og som ydmygt sniger sig ind i andragendets tekst, er Lotzes erstatning af »tilsyn« med »tillidsforhold«. Det er

10. Formentlig Sverige hvor Svenska Fornminnesförening 1870 blev dannet tildels i protest mod en ny fredningslov fra 1867, der blev beskyldt for at give statens institutioner et fortrin frem for lokalmuseerne. (Se: Birger Nerman: Svenska Fornminnesföreningen. En skildring av de første åren. Lund 1970, s. 35f.)

11. Holger Rasmussen: Dansk Museumshistorie, s. 82f., samt Svend Larsen: Et provinsmuseums Historie, s. 62.

imidlertid svært at finde forskellen, for der tales stadig om, at Oldnordisk Museums embedsmænd ved besøg i provinsmuseerne har ret til, efter *forhandling*¹² med bestyrelserne, at udtage genstande af videnskabelig betydning.

Mødet må nærmest betragtes som en fiasko for provinsmuseerne. Man opnåede intet ud over nogle vage forsikringer fra Müller, om at Oldnordisk Museum ville fare med lempe overfor provinsmuseerne, samt en indstilling til ministeriet uden reelt indhold. Der blev da heller ikke taget nogen som helst hensyn til den. Da ministeriet den 3. maj 1888 fik ordnet provinsmuseernes bestyrelses- og ejendomsforhold, var de nye regler, bortset fra tilføjelsen af et krav om indsendelse af beretning og regnskab, fuldstændig identisk med ordningen af 26. april 1887.¹³

Man kan med rette spørge sig selv, hvorfor Lotze's holdning til tilsynet får en så dominerende plads i forhandlingerne. Svaret ligger muligvis i Odense-museets kunstssamlinger. Den havde nemlig allerede statstilskud, og var underlagt tilsyn af konservator Malthe, (i modsætning til hvad der blev hævdet under mødet) med hvem Lotze ellers synes at have haft et godt forhold. Men under en retssag med museets kustode havde Malthe udtalt sig nedsættende om Lotzes kunstforståelse, så det gode forhold var røget sig en tur, og det er muligvis en af årsagerne til at Lotze var så indædt modstander af »tilsyn«.¹⁴

Museumsmødet i Århus 1894

Næste gang museerne mødtes var i Århus den 5.6.1894. Lotze og Barfod var døde, og Sophus Müller var blevet direktør for det der nu hed Nationalmuseets 1. afdeling. En række nye museer var kommet til: Hjørring 1889, Kolding 1890, Herning 1892 og Rønne 1893. Ingen af dem var endnu statsunderstøttede, og heller ikke repræsenteret ved mødet.¹⁵

Af indbydelsen af 4.5.1894 fremgår det at Sophus Müller havde foreslået 5 emner til diskussion, hvoraf et: Provinsmuseernes forhold til Nationalmuseet, blev altdominerende.

Årsagen var et udsendt cirkulære den 9.1.1894 af generaldirektoratet for skattevæsenet (på ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenets foranledning, opfordret af direktørerne for Nationalmuseet) til amtsforvalterne. Cirkulæret blev udsendt med det formål at styrke forbindelsen mellem museet og embedsmændene ude i landet, og § 1 indeholder netop den bestemmelse der faldt provinssens museumsfolk for brystet: kravet om amtsforvalternes indgivelse af beretninger om fund direkte til Nationalmuseet, *udenom* provinsmuseerne.

Etatsråd Bruun, Viborg, var nu provinsmuseernes ordfører, og han langede hårdt ud mod Nationalmuseet: provinsmuseerne var ufri og under formynderskab, og cirkulæret var en grov forbigåelse af provinsmuseerne. Han fremhævede provinsmuseernes hidtidige velvilje overfor Nationalmuseet, navnlig med henyn til afleveringspligten, som man nødtvunget accepterede, selv om Nationalmuseet enkelte gange var gået for vidt.

Til slut efterlyste han en redegørelse for, om museerne måtte købe både historiske og forhistoriske sager for statstilskuddet, og udtrykte utilfredshed med de restriktioner i udgravningsretten, der var pålagt provinsmuseerne.

Sophus Müller forsvarede cirkulæret ved at sige, at det ikke havde været beregnet på offentliggørelse, men udelukkende var et internt anliggende mellem regeringen og dens embedsmænd.¹⁶ Nationalmuseet ønskede at styrke kontakten til befolkningen og forbedre kommunikationen ved nye fund, et punkt han anklagede provinsmuseerne for at have forsomt.

Anvendelsen af de 1000 kroner fra staten

12. Oldnordisk Museum taler her i sin indstilling om »samråd«, medens det i ministeriets skrivelse er blevet til »i forbindelse med«. Forskellen er altså ikke stor.

13. RA. Andragender til Ministeriet f. Kirke- og Undervisningsvæsenet, sag nr. 983/13, anf. dato.

14. Svend Larsen: Et provinsmuseums historie, s. 45 + 69ff.

15. Holger Rasmussen: Dansk museums historie, s. 102.

16. De blev trykt, både i Ministerialtidende og i aviserne, jvf. note 18.

blev taget op af Lotzes efterfølger, skolebestyrer Rasmussen, men spørgsmålet gled over i en diskussion om brugen af et evt. restbeløb til udgravninger og udgravningstilladelserne fra Nationalmuseet. Der blev herpå henvist til ministeriets skrivelse af 26. april 1887, og begrundet med at Nationalmuseet også var ansvarlig overfor fremtidens arkæologer. Derfor var det vigtigt at de blev foretaget så forsvarligt som muligt, selv om provinsmuseerne i mange tilfælde rådede over udmærkede kræfter.

Den efterfølgende diskussion viser, at der på dette møde var en temmelig ophidset stemning, der var tæt på at samle enighed om en fælles protest mod cirkulæret. Kun kaptajn Smith fra Århus hævdede at man her ikke følge sig generet af cirkulæret, en udtalelse der mødte stærk modsigelse fra mødets øvrige deltagere, og taknemmelighed af Müller.¹⁷

Udbyttet af dette møde blev lige så magert som forrige gang.

Cirkulæret af 9.1.1894, der var blevet efterfulgt af et lignende til amtmændene af 5.2.1894, blev den 19.12.1895 suppleret med endnu et cirkulære, denne gang via biskopperne til præsterne, og det blev oven i købet gentaget ved et cirkulære af 18.5.1896, denne gang til skolelærerne. Eneste ændring var at man undlod formuleringen fra § 1 i cirkulæret af 9.1.94, der direkte opfordrede til at omgå andre samlinger end Nationalmuseet, men om det var en bevidst eller ubevidst ændring kan ikke med sikkerhed afgøres. De forskellige ministerier har tilsyneladende selv formuleret det endelige cirkulære, for de er meget forskellige i ordlyden. Konstateres kan dog at ændringen er sket allerede i amtmændenes cirkulære, flere måneder inden museumsmødet.¹⁸

Cirkulæret fra 1896 må have virket ejen-

dommeligt og forvirrende navnlig for de fynske skolelærere, der i marts 1894 havde modtaget en opfordring fra Odense Museum om at indsende fund hertil.¹⁹

I de følgende år var det navnlig Odense-museets direktør Hans Rasmussen, der stod for den aggressive linie overfor Nationalmuseet. Han skrev bl.a. til landsdelens folketingsmand og beklagede sig over, at provinsmuseerne havde forbud mod at udgrave uden Nationalmuseets tilladelse, men uden resultat. Tilladelsen synes dog at have været nogenlunde nem at få, for han foretog selv i de år en del udgravninger, enten alene eller sammen med Nationalmuseet. I april 1897 havde han imidlertid det uheld selv at bekræfte det berettigede i Sophus Müllers krav om opsyn med udgravninger, idet han var ved at opgive en påbegyndt udgravning på halvvejen, og måtte kaldes til orden af Sophus Müller.²⁰

Endvidere sendte han folketingsmanden en artikel fra Nationaltidende af 2.7.1896, skrevet af »En Provinsbeboer«. Hvem der var forfatter til denne artikel vides ikke, men det er ikke utænkeligt at det var Rasmussen selv. Artiklen vender sig i kraftige vendinger mod cirkulærerne, afleveringspligten og centraliseringen i København, og er sikkert et udtryk for de tanker og ønsker man gjorde sig rundt om i museerne, men som man aldrig turde udtrykke direkte. Afslutningen sætter meget præcist fingeren på det ømme punkt: det manglende sammenhold:

»Det er kun forunderligt, at Provinsmusæerne ikke i samlet Trup reise Modstand mod Nationalmusæets stadig om sig gri-bende Bestræbelser for at indskrænke den ringe Selvstændighed, der endnu er dem levnet; men det kommer vel nok.«

-
17. Odense bys Museer. Arkivet. Kasse mrk.: »Fyens Stiftsmuseum 1892–93–94«. Indbydelse, anf. dato: mødereferat, 5.6.1894.
18. Ministerialtidende. Afd. A. 1894, s. 2f og 7; Ibid. 1895, s. 273; Ibid. 1896, s. 73. Berlingske Tidende, morgen, d. 6.1.1896, s. 2; Ibid. morgen, d. 23.5.1896, s. 2.
19. Odense bys Museer. Arkivet. Kasse mrk. »Fyens Stiftsmuseum 1892–93–94.«, trykt cirkulære. Marts 1894.
20. Odense bys Museer. Arkivet. Kasse mrk. »Fyens Stiftsmuseum 1895–99«, breve af 13. og 17.4.1897; Svend Larsen: Et provinsmuseums historie, s. 87.

Det kunne synes som om oprørsfanen nu for alvor var ved at blive trukket ud af hylsteret.²¹

Mødet i København 1897

Hans Rasmussen var sprunget op som en løve, men faldt ned som et lam, da han på det næste museumsmøde i København den 16.–17. maj 1897 fik lejlighed til at fremføre sine synspunkter.

I grunden havde han faktisk helst holdt mund, men da der ikke blev anmeldt indlæg fra andre museer, har han øjensynligt følt det nødvendigt at bidrage med et oplæg om forholdet mellem provinsmuseerne og Nationalmuseet. I et brev til direktør W. Møllerup fra Nationalmuseets 2. afd. skildrer han sin frustration over det manglende samarbejde mellem provinsmuseerne:

»...der er ikke Forbindelse mellem Provinsmuseerne. Kun naar vi tilfældigvis mødes, lyder der en vred Brummen fra alle Kanter; men det bliver vel ved det foreløbig. Der mangler en, som vil udfølge Fanen og ordne Skarerne; men hvem vil det?«²²

Mødet var etableret på initiativ af Müller, og var oprindeligt planlagt som et par dage med museumstekniske foredrag og ekskursioner til københavnske museer. Men udenfor dagsordenen fik Hans Rasmussen lov til at komme med sit indlæg.²³

Angående udgravningsretten havde Rasmussen forhandlet sig frem til en løsning med Müller, som han var tilfreds med, hvilket han ligeledes anbefalede andre at gøre.

Cirkulæret til lærerne havde bevirket at ingen af parterne længere modtog noget fra disse, da de åbenbart nu var i vildrede med, hvor de skulle henvende sig. Han foreslog en fælles fornyet henvendelse.

Afleveringspligten accepterede han fuldt ud, især når den blev fortolket så liberalt som tilfældet var.

Selv om kontrollen med brugen af statstilskuddet var »særdeles hensynsfuld og medgørlig«, bad han dog om at man ville overveje at give et særligt statstilskud på 1000 kr. om året til indkøb af folkløstiske sager.²⁴

Der findes desværre ingen mødereferater, kun avisreferater der nævner at den efterfølgende diskussion var så omfattende, at et foredrag af direktør Møllerup måtte udsættes.²⁵

Som det ses var hans indlæg påfaldende spagfærdigt. Grunden hertil kan være den dukkert han blot en måned i forvejen havde fået angående udgravninger. Afleveringspligten blev fastslået atter en gang, og skolelærercirkulæret spørger igen pga. Odense-museets eget cirkulære, hvilket viser at det var en flok meddelere, man satte pris på. Forslaget om et særligt statstilskud havde sin baggrund i en netop da verserende sag om køb af en større samling bondesager fra Svendborg, der var ved at gå museets næse forbi.²⁶

Oprørsfanen blev foreløbig i sit federal.

1912 – Oprøret fra Randers

Efter det store museumsmøde i 1897 var der i 15 år ro på museumsfronten. Skolebestyrer Hans Rasmussen, Odense, der havde været hovedmanden bag protesterne i 1897, forlod

21. Odense bys Museer. Arkivet. Kasse Mrk.: »Fyens Stiftsmuseum 1895–99«, udateret koncept, men med henvisning til den medsendte avisartikel dateres til efter 2.7.1896; Nationaltidende, 2.7.1896.

22. Holger Rasmussen: Bernhard Olsen. Virke og værker. Kbh. 1979, s. 217.

23. Odense bys Museer. Arkivet. Kasse mrk.: »Fyens Stiftsmuseum 1895–99«. Kopi af brev af 16.3.1896 fra Sophus Müller til Neergaard og Rasmussen, Odense, og Reeh, Århus; 17.3.1897 fra Sophus Müller til Neergaard og Rasmussen, Odense; Cirkulære af 24.3.1897 fra Sophus Müller og Møllerup til museerne i Odense, Århus, Randers, Ålborg, Hjørring, Viborg, Kolding, Ribe, Maribo og Rønne.

24. Odense bys Museer. Arkivet. Kasse mrk.: »Fyens Stiftsmuseum 1895–99«. Tale af Hans Rasmussen, 16.5.1897.

25. Politiken, d. 17.5.1897, s. 2, og Berlingske Tidende, aften, d. 17.5.1897, s.2.

26. Svend Larsen: Et provinsmuseums historie, s. 91ff.

museumsarbejdet allerede i 1900, så fra hans side kom der ikke mere af den slags.²⁷

Uroen, der denne gang var af en langt alvorligere karakter end hidtil, kom nu fra Randers.

Sagen tog sin begyndelse den 27.7.1911, da Sophus Müller var på inspektionsbesøg i Randers. I sin inspektionsprotokol indførte Müller en anmodning om afgivelse af et stort fund af ravsmykker fra Hvidding, bestående af 49 numre med tilhørende sager af ler og sten, samt Gerning-fundet der bl.a. indeholdt danefæ.²⁸

Dette fik Randers-museet til at reagere voldsomt. Af ovennævnte protokol fremgår det at danefæet, der havde den beskedne værdi af 10 kr., blev sendt, mens det øvrige blev tilbageholdt i Randers.

I januar 1912 skrev bestyrelsen i Randers til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet og skitserede nye bestemmelser til afløsning for dem fra 1887:

1. Afgivelser til Nationalmuseet skulle kræve den samlede bestyrelses accept. Givere, deponenter og sælgere, der havde taget forbehold for tingenes placering spørges inden en evt. afgivelse.
2. Danefæ skulle kunne modtages og opbevares i provinsmuseerne.
3. Tilsyn skulle helst undgås, men var det nødvendigt, skulle det for historisk tids vedkommende udøves af direktøren for Nationalmuseets 2. afdeling.
4. En kommission skulle undersøge om dubletter der ikke behøvedes i Nationalmuseet, kunne fordeles på alle landets museer og skoler, med særlig hensyn til den egn de stammede fra, og om andet kunne tilbageføres.

Planen blev inden afsendelsen til ministeriet

forelagt de øvrige provinsmuseer, men blev overordentlig negativt modtaget, specielt Århus-museet var pro-Müllersk, og afviste klart alle ændringer.

I hast udsendte Sophus Müller og 2. afd.'s nye direktør, Mackeprang forslag til et nyt museumsmøde, der blev fastsat til 3. maj.

Eneste punkt på dagsordenen var »Forud anmeldte Udtalelser, Meddelelser og Forespørgsler« og hvis tiden tillod det »saglige meddelelser af Nationalmuseets Mænd samt Forevisninger.«²⁹

Noget referat fra mødet er ikke fundet, men en fordømmelse af Randers-museets initiativ blev trykt i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1912, med indlæg fra konsul Ollendorff, Århus, justitsråd Lønborg Friis, Hjørring, overlærer F. C. Lorentzen, Århus, professor Mathias Bidstrup, Rønne, foruden Mackeprang og Sophus Müller. Sidstnævnte gav i et langt indlæg udtryk for sin mening om kravene fra Randers.

Müller forsvarede sin centralistiske holdning ved at fremhæve, at hovedstaden havde alle faciliteter for et centralt museum: en tæt befolkning gav flere besøgende, bedre beskyttelse af sagerne, og et videnskabeligt miljø. Efter at have prist fordrageligheden mellem museerne i en tid præget af uenighed og splitelse, et særkende der hævdede museerne over det omliggende samfund, faldt han som en rovfugl over Randers Museum:

»Deres eget Museum er det, de ville, intet andet; den omgivende Kreds er deres Land, med det øvrige have de intet at gjøre. Nationalmuseet eksisterer ikke for dem;...«³⁰

Til slut henledte han opmærksomheden på, at Randers Museum fra 1891 til 1910, af en statsstøtte på 19.000 kr., kun havde bidraget

27. Svend Larsen: Et provinsmuseums historie, s. 81.

28. Statens Museumsnavn: Protokol mrk.: »Referater af tilsynsbesøg i lokalmuseerne 1891-1919«, anført dato.

29. Al korrespondance om museumsmødet: Odense bys Museer. Arkivet. Kasse mrk.: »Fyens Stiftsmuseum 1912-13 anf. datoer.

30. Aarbøger f. nord. Oldkyndighed og Historie, 1912, s. 143ff.

med oldsager til en værdi af 415 kr., der oven i købet var blevet godtgjort.

Hertil fik han fuld opbakning af sine medfattere, hvorimod Randers Museum ikke havde noget indlæg.

Tilbage stod at få fundet lokket ud af Randers Museum, der ikke var tilsinds at give afkald på det. Müller tøvede med at inspicere museet. Først efter den normale sommerinspektion af Jyllands museer i juli og Lønborg Friis's begravelse den 7. oktober, foretog han en speciel rejse til Randers med Neergaard som vidne og protokolfører.

Man indgik forlig om Gerning-fundet, der blev afleveret til Nationalmuseet som depositum for 10 år. Om Hvidding-fundet blev der forhandlet en del indtil Sophus Müller, med ministeriets bestemmelser i ryggen, forlangte fundet udleveret. Modstanden blev herefter opgivet.

Mødet blev hævet, og »Der veksledes til Slut nogle hvasse Bemærkninger i Anledning af Artiklen om Nationalmuseet og Provinsmuseerne i Aarb. f. nord. Oldk.«, ligesom bestyrelsen nægtede at underskrive Neergaards referat.

Året efter, den 9.9., var det lige så galt. Mødereferatet, der er skrevet med Sophus Müllers hånd, fortæller:

»Formanden havde aabnet sin Protokol, hvori han skrev. Da jeg ikke fik noget svar, gjentog jeg efter en Stund mit Spørgsmål. Formanden: »Jeg skriver Protokol; jeg kan ikke gjøre to Ting paa en gang.« Jeg: »Det forekommer mig, at denne Ytring i dens Tone er noget udenfor den palamentariske Form som vi skulde iagttage.« Intet Svar. »Hvad mener de andre Herrer?« Intet Svar.«

Tonen var med andre ord iskold, og der udspandt sig et ordskifte om, i hvis protokol der skulle underskrives. Müller forlangte at der blev underskrevet i hans næste år, men formanden udtalte at det måtte afgøres af mini-

steriet. Af slutningen på referatet fremgår det at Müller havde talt særskilt med 3 af bestyrelsesmedlemmerne, og ført en behagelig og venskabelig samtale med dem.

Næste år var Neergaard med igen, men mødet, der fandt sted den 1.7.1914, forløb gnidningsløst, ihvertfald hvis man kan tro referatet.³¹

Müller sejrede altså, men han var ved at blive en ældre mand, og tiderne ved at ændres. Få år efter måtte han modstræbende gå med til de nye museers krav om statsanerkendelse. Der blev udarbejdet særskilte regler for disse, efter hvilke der bl.a. kun blev ydet 500 kr. i støtte mod 1000 kr. til de gamle museer. Reglerne fra 1887 blev indarbejdet næsten uændret, afleveringspligten og udgravningsrestriktionerne bevarede, hvorimod afgørelse af uenighed nu omsider blev overdraget undervisningsministeriet.³²

Afslutning

Provinsmuseerne blev aldrig rigtigt tilfredse under Sophus Müllers lederskab. Atter og atter hørtes utilfredse røster, men af forskellige grunde blev protesterne aldrig så udtalte, at de gavnede noget. Det første museums-møde i 1887 endte resultatløst, dels fordi visse af museerne absolut måtte have støtten, og derfor ikke turde stille for store krav, dels fordi man havde valgt Lotze til talsmand og ukritisk underkastede sig hans meninger. Mødet i 1894 var nær ved at samle enighed mod de cirkulærer der blev udsendt til landets embedsmænd, indtil museet i Århus stak en kæp i hjulet. Mødet i 1897 er det dårligste dokumenterede, idet der kun er en kopi af Hans Rasmussens oplæg, men ikke referat af den efterfølgende diskussion, men der synes ikke at være flyttet milepæle ved den anledning. Randers' forsøg på et regulært oprør var isoleret og uden chancer.

Afleveringspligten og udgravningsretten blev officielt aldrig kardinalpunkterne på

31. Statens Museumsnavn. Protokol mrk.: »Referater af tilsynsbesøg i lokalmuseerne 1891–1919«, anf. datoer.

32. Rigsdagstidende 1914–15, ordinær samling, tillæg B, sp. 1117–22.

disse møder. I virkeligheden var det nok disse emner der, som antydet af Hans Rasmussen, optog sindene. De blev dog aldrig debatteret åbent, undtagen i Randers i 1912, men da blev museet undsat af den øvrige museumsverden. På det grundlag er det svært ud fra en historisk betragtning at tage eftertidens fremhævelse af afl leveringspligten og udgravningsrestriktionerne som tidens store protestemne alvorligt, bl.a. med henvisning til provinsmuseernes manglende enighed i holdningen til spørgsmålet. Det blev kun til murren i krogene.

En anden sag er på hvilket juridisk grundlag Müller forvaltede afl leveringspligten. Da Nationalmuseet i 1907 fejrede 100-års jubilæum, udgav Müller en lille bog om museet. I et afsnit om danefæ redegør han for sin holdning. Med henvisning til plakaten af 7. august 1752's formulering om genstandes ælde og sjældenhed (rarhed), har han hidtil krævet også ikke-metal indsendt. Men tilfredshed konstaterer han dog, at loven aldrig er blevet anvendt, men at afgivelserne er sket frivilligt og af velvilje overfor Nationalmuseet.³³ Der findes altså ikke nogen retslig vurdering af Müllers fortolkning af danefæbestemmelserne.

Numismatikeren og sagføreren Axel Ernst tvivler på at de kan stå for en prøve, desværre uden at diskutere problemet nærmere.³⁴

En skrivelse fra Danske Kancelli til Rentekammeret af 4. januar 1840 tager stilling til spørgsmålet om rav som danefæ. Sagen (der iøvrigt ikke skal omtales nærmere her) drejede sig om kongens ret til opskyllet rav på forstrande, men vurderer også sagen ud fra danefæbestemmelserne, og kommer til den konklusion, at hverken opskyllet eller opgravet rav hører under danefælovgivningens ord om »Metal eller anden Skat«, og derfor ikke

kan kræves indsendt. Imidlertid har man begået den fejl at foretage vurderingen ud fra forordningen af 22. marts 1737, og overset plakaten af 7. august 1752, hvilket er en afgjort svaghed i afgørelsen.³⁵

Godt hundrede år efter – i 1949 – fremførte juristen Viggo Johs. Nielsen det synspunkt at 1752-plakaten, efter svensk forbillede, med indførelsen af begrebet »rarhed« er ændret i forhold til tidligere lovgivning, så der efter hans mening ikke kan være tvivl om at lovgivningsmagtens interesse har forskubbet sig fra at være rent fiskalt til en museal holdning.³⁶

Ved mødet i Randers oktober 1912 foreslog amtsforvalter Wilde, som medlem af Randers-museets bestyrelse en proces ved højesteret, for at afgøre hvem ravfundet fra Hvidding skulle tilhøre. Forslaget blev på det kraftigste fordømt af Müller som en usømmelig fremgangsmåde mellem 2 museer, men kunne ellers have kastet lys over problemet, og måske rensset luften.

Nu skar Müller istedet igennem og krævede ravfundet fra Hvidding udleveret, ikke efter danefæ-loven, men med henvisning til ministeriets bestemmelser vedrørende provinsmuseernes betingelser for modtagelse af statsstøtte, der jo bl.a. indeholdt et påbud om afl levering af genstande af særlig videnskabelig betydning. Det var overfor denne drejning i sagen, at man i Randers opgav videre modstand.³⁷

Den mulighed, helt at se bort fra danefæ-loven, kunne naturligvis kun anvendes overfor statsunderstøttede museer, ikke overfor de museer der ikke modtog denne støtte.

Nugældende lov er gjort så dækkende som mulig ved at medtage genstande af »særlig kulturhistorisk værdi«, hvorunder ubetinget forarbejdet rav hører.³⁸

33. Sophus Müller: Nationalmuseet hundrede aar efter grundlæggelsen. Kbh. 1907. S. 77ff.

34. Axel Ernst: Dansk Numismatik ca. 1650–1800. Numismatikens Forenings Medlemsblad bd. 10 (1927). S. 146.

35. T. Algreen-Ussing: Kongelige reskripter og resolutioner... 1840, ny række. Kbh. 1851, s. 1ff.

36. Viggo Johs. Nielsen: Hvilke oldsager er danefæ? Juristen 1949, s. 65ff.

37. Statens Museumsnævn: Protokol mrk: »Referat af tilsynsbesøg i lokalmuseerne 1891–1919«. Møde i Randers 30. okt. 1912.

38. Karnovs Lovsamling Bd. 1, 1986, s. 498.